

ET SANGHISTORISK PROBLEM GAMMELT OG NYT OM KONG CHRISTIAN STOD VED HØJEN MAST

Fund og Forskning, Bind 12 (1965)

Link til pdf:

http://img.kb.dk/tidsskriftdk/pdf/ffo/ffo_1965_12-PDF/ffo_1965_12_100848.pdf

Link til webside:

<http://tidsskrift.dk/visning.jsp?markup=&print=no&id=100848>

pdf genereret den : 22/5-2008

ET SANGHISTORISK PROBLEM
GAMMELT OG NYT OM
KONG CHRISTIAN STOD VED HØJEN MAST

AF

NIELS MARTIN JENSEN

I 1948 erhvervede Dansk Folkemindesamling tre samlebind, hovedsageligt indeholdende skillingsvisetryk, som findes i den afdeling af Folkemindesamlingen, der stadig har til huse på Det kongelige Bibliotek. De er resultater af det indsamlingsarbejde, en lærd bornholmsk bonde, Lars Bidstrup, foretog rundt om på sin ø i 1820'erne og 1830'erne. Han boede på Tornegården i Bodilsker sogn og var født i Rønne (døbt 5.11.1802) som søn af en brændevinsbrænder og værtshusholder, og foruden at være folkloristisk interesseret var han en så ivrig bogsamler, som hans økonomi tillod det. Blandt skillingstrykkene i Bidstrups samling findes seks fra L. N. Svares enkes trykkeri, og et af disse påkalder interesse i forbindelse med problemerne angående den oprindelige sammenhæng mellem tekst og melodi til „Kong Christian stod ved højen mast“¹⁾.

Dets titelblad er uden årstal, men ad anden vej kan der nås til en ret nøjagtig datering – dobbelt værdifuld i denne forbindelse. Grænsen bagud er 1782 eller 1783, da Svares enkes bogtrykkeri flyttede fra Skindergade nr. 76 til St. Kannikestræde nr. 39²⁾, og ved et morsomt tilfælde kan det med stor sikkerhed antages, at skillingstrykket allerede 1783 må have forladt pressen. Otto Diderik Lütken Agerbeck, der var født på Bornholm ligesom Bidstrup og havde tjent sig op fra skibsdreng til kaptajn i Det asiatiske Kompagni, udgav to år før sin død sine memoirer med titlen „Kort og ukunstlet Beskrivelse over de vigtigste Begivenheder, som ere hendtes mig fra min Barndom, og de Hendelser og Anekdoter, som ere forekomne mig mest mærkværdige i de 44 Aar, jeg har faret til Søes“, 1804. Bl. a. beretter han heri om en farefuld vintersejlad, der tog sin begyndelse i december 1783, hvor matroserne blev

tvunget til at købe nogle ekstra klædningsstykker sammen med det tøj, der var nødvendigt for at holde kulden ude, „men saa fik de og gratis en Kæmmekam, og den Vise: Kong Christian stod ved højen Mast“ (s. 67). At det er skillingstrykket fra L. N. Svares enke og ikke det nedenfor (s. 71) nævnte tryk fra P. Hørrerbow 1782 med dets to sødladde rokokoviser foruden „Kong Christian“, er der grund til at formode.

Skillingstrykket fra Bidstrups samling kan således tidsfæstes til 1782–1783 og følger sig hermed ind i rækken af de tidligst trykte beviser for „Kong Christian“s udbredelse³⁾; men inden den nærmere omtale af de forhold ved skillingstrykket, der kan bidrage med lidt nyt til vor endnu usikre viden om melodien til kongesangen, skal de kendsgerninger, vi er i besiddelse af og de hypoteser, der har været fremsat om problemet, ridses op.

„Kong Christian stod ved højen mast“ har sin plads i Johannes Ewalds syngespil „Fiskerne“, der opførtes første gang på Det kgl. Teater 31.1.1780 i anledning af kongens fødselsdag med musik af Johann Hartmann. Sangen forekommer i 2. handlings 5. optrin, hvor den ene af stykkets hovedpersoner, den unge fisker Knud, berømmer livet til søs i en romance om tre berømte danske søhelte, Christian IV, Niels Juel og Tordenskiold. Vi kan følge Ewalds arbejde med udformningen af digtet, idet det findes bevaret såvel i udkastet til 2. og 3. handling som i renskriften af stykket, og endelig fremstår det fuldt færdigt i den første trykte udgave af „Fiskerne“ fra sommeren 1779⁴⁾. Ved stykkets første opførelse et halvt år senere skete der den ændring, at de tre første strofer af „Kong Christian“ blev udeladt, og den sidste, den magtfulde apostrofe til havet „Du dankes vej til ros og magt“, komponerede Hartmann som en stort udformet cavatine. I tekstheftet, der udkom i forbindelse med opførelsen, og som fulgte stykkets sceniske skikkelse, er også kun 4. strofe aftrykt. Ved „Fiskerne“s første fuldstændige fremkomst – som et syngestykke med både tekst og musik – træffer vi således „Kong Christian“ i en udformning helt forskellig fra den, hvori vi nu kender den. Hvorfor kun 4. strofe blev anvendt – og det skete ved samtlige opførelser af „Fiskerne“ til 1814 – har man ikke været klar over, men der har været fremsat forskellige gisninger. Allerede A. P. Berggreen gjorde i forordet til sin samling af „Melodier til de af ‘Selskabet for Trykkefrihedens rette Brug’ udgivne fædrelandshistoriske Digte“ 1840 opmærksom på forholdet og drog følgende slutning: „Uden Tvivl har Hartmann fundet det Sted, hvor den [‘Kong Christian’] forekommer, mindre passende for en Visecomposition i den Stiil, som denne Text udfordrede, og

Evende
meget rare
Helte=Viser,
Den Første.
Kong Christian stod ved
høye Mast, 2c.

Under sin bekjendte Melodie.

Den Anden:
Bort Fødeland var ofte
Kampens Boelig, 2c.

Under Melodie.

Var Odin en den vilseste i Norden,

Kjøbenhavn,

Trykt hos E. M. Svares Efterleverste, boende
i Store Kannikestræde No. 39.

Titelblad til visetrykket med „Kong Christian“ fra Lars Bidstrups samlebind med
skillingsviser. Originalens størrelse.

er derfor bleven enig med Evald om blot at benytte det sidste Vers til en Arie“ (s. x). Denne antagelse, at det var æstetiske hensyn, der gjorde, at digtet blev afkortet, men til gengæld musikalsk udbygget, har været den herskende lige siden, men ad omveje kan man finde frem til en anden forklaring på forholdet, der nok er den rigtige. I „Nyeste Kjøbenhavnske Efterretninger om lærde Sager for Aar 1786“⁵⁾ skriver W. H. F. Abrahamson i en anmeldelse af L. C. F. Sanders tyske oversættelse af „Fiskerne“ fra samme år: „Den uforlignelige Sang ‘Kong Christian stod etc.’ haver Hr. Sander beholdt i sin Oversættelse, og med Rette, thi hvorfor kunne ikke vore Sange forkynde historiske Sandheder? Vi ville ogsaa ønske den optaget paa Skuepladsen, thi, efter Gustav Vasa, er hiin Delicatesse fuldkommen utidig“. Meningen er tydelig nok; grunden til at de tre første strofer af „Kong Christian“, der omhandler Danmarks triumfer over svenskeflåden, blev udeladt ved opførelserne, har været frygten for, at man fra officiel svensk side skulle tage anstod af kongesangens nationale heroisme på et tidspunkt, hvor det var af største betydning at bevare et godt forhold til nabofolket, og nu, hvor svenskerne havde fået deres nationalopera, den lyriske tragedie „Gustav Wasa“, kunne man godt se bort fra disse taktfulde hensyn. „Gustav Wasa“, der havde première i Stockholm 19.1.1786 med musik af den i Stockholm virksomme tyske komponist Johann Gottlieb Naumann og tekst af tidens fejrede svenske digter Johan Henrik Kellgren, var selv så udpræget nationalistisk i sin tendens, at opførelserne en tid lang blev indstillet af en lignende takt over for Danmark, idet det svenske publikum under forestillingerne ofte lod sig opflamme til danskfjendtlige ytringer. Således hedder det i et brev fra den senere svenske dronning Hedvig Elisabeth Charlotta (oversat til svensk efter fransk original), januar 1786⁶⁾: „Såsom varande det första svenska stycke, som blifvit gifvet på operan, rönt den stor framgång och är verkligen också både vacker och intressant samt innehåller många teatereffekter. De strider, som däruti förekomma och i hvilka svenskarne afgå med segern öfver danskarne blefvo, i synnerhet lifligt applåderade till följd af det alltid inneboende hatet mellan dessa nationer, och aldrig har jag hört parterren föra ett sådant väsen“. Også fra anden side i samtiden findes udtryk for, at „Kong Christian“ kunne tænkes at støde den svenske nation. 1794 udgav P. D. Bast, som skal omtales nærmere nedenfor, en samling „Sange til Tidsfordriv for Danske og Norske Krigere“, hvori „Kong Christian“ blev optaget. I et meget harmfuldt brev til udgiveren ankede P. A. Heiberg over, at man havde udeladt en af hans sange under påskud af politiske betænkeligheder, når man samtidig kunne

trykke en sang som „Kong Christian“, „just paa en Tiid, da den Danske og Svenske Flode skulle agere i Forening med hinanden? Har De betænkt, hvad Følgerne kunde blive af denne Fremgangsmaade? Fortiente det icke vel saa mange Betæneligheder at indrykke en Sang, der indeholder stødende Udtrykke imod en allieret Naboemagt . . .?“⁷⁾ „Kjøbenhavnske lærde Efterretninger for Aar 1794“ bringer en meget nedladende recension af samlingen⁸⁾, hvori det bl. a. hedder: „Da altsaa Samlingen er foranstaltet med saa liden Skjønsomhed, undres man ikke over, at finde Sange deriblant, som det ikke vilde være artigt at synge, naar der var Svenske med i Selskabet“. At Bast tog disse påmindelser til efterretning, viser 2. oplag af sangbogen året efter, hvor „Kong Christian“ er udeladt.

Første gang digtet optræder i sin helhed sammen med en variant af den nu kendte melodi er i kammermusicus Niels Schiørrings „Selskabs-Sange med Melodier“, 1. bd., 1. hft., 1783⁹⁾. Alle sangene i denne samling er uden komponistangivelse, og der eksisterer således ikke nogen forbindelse mellem „Fiskerne“s komponist og „Kong Christian“-melodien ved dennes første fremkomst på tryk. Melodien til „Kong Christian“ var imidlertid ikke ny og ukendt, da den fremkom i „Selskabs-Sange“, selvom den antagelig ikke har været trykt tidligere. 1781 udkom en samling „Sange til Tidsfordriv for Danske Søemænd“, redigeret af Henrik Gerner, og som nr. 1 heri står „Kong Christian“. I „Samling af adskillige smukke Arier, til Tidsfordriv for muntre Selskaber“, 1. hft., 1783, findes „Kong Christian“ ligeledes som nr. 1; i samme hefte har sangen „Til fryd, til fryd hver selskabs ven“ en interessant strofeform, der antagelig må forudsætte en variant af „Kong Christian“-melodien forskellig fra formen i Schiørrings „Selskabs-Sange“, og i 2. hft. (s. å.) står over sangen „Så klippefast mod stormens magt“ melodiangivelsen „Kong Christian stod ved høien Mast etc.“ Da sådanne sangbøgers sigte som regel er funktionelt, må sangenes melodier forudsættes bekendte. Endvidere findes et skillingstryk fra 1782 bevaret med følgende titelblad: „Trende nye / Smukke Arier, / sammenskrevne af berømte Poeter. / Den Første / Kong Christian stod ved høien / Mast etc. / Den Anden / Naar skal da dit søde Øiekast etc. / Den Tredie / Kom Phyllis til Skoven, hvis / Skygge indbyder etc. / Siunges alle efter deres velklingende Melodier. / [vignet] / [streg] / Kiøbenhavn 1782. / Trykt hos P. Horrebøw boende i Adelgaden No. 301“¹⁰⁾. Og endelig har skillingstrykket fra Bidstrups samling angivelsen „Under sin bekiendte Melodie“, hvormed der i hvert fald ikke efter anvisningen af syngemåden at domme kan menes versionen hos Schiørring (jf. nedenfor s. 77).

Første gang vi træffer melodien i forbindelse med Johann Hartmann og „Fiskerne“ er i en anden af Niels Schiørrings publikationer, „Arier og Sange, Divertissements, Mellemacter etc. af Danske og oversatte Syngestykker“, 2. bd., 1789. Den optræder her i en ny version i et udvalg af sangene fra „Fiskerne“, og det er sandsynligt, at denne udformning skyldes Johann Hartmann.

Endelig forekommer en tredje trykt variant af melodien i tiåret efter „Fiskerne“'s førsteopførelse i Claus Schalls „Arier, Viser, Sange og andre smaa Haandstykker for 2 Fløyter eller Violiner“, 2. saml., o. 1790¹¹⁾.

I sin ældst kendte skikkelse findes „Kong Christian“-melodien optegnet i en nodebog, der har tilhørt de to musikalske brødre Christian Frederik og Paul Danchel Bast. Bogen består af fem hefter indbundet i et gammelt læderbind med signaturen E. M. M. 1662 og indeholder en stor samling af tidens populære melodier – sange uden tekst og dansesatser – udsat for violin til brug for privat musiceren. Forrest i 5. hft. står „Kong Christian“ i en let genkendelig udformning med overskriften „Aria“ og titlen skrevet med gotiske bogstaver tilsyneladende af en anden hånd, selvom det ikke med sikkerhed lader sig afgøre. Det ville være af stor betydning, om man kunne datere heftet nøjagtigt, men dette har hidtil ikke været muligt. Imidlertid kan bogen løseligt tidsfæstes; brødrene Bast var degnesønner fra Horslunde på Lolland, Christian Frederik fødtes 1743 og Paul Danchel 1747. Christian Frederik, hvis navn er skrevet flere steder i nodebogen, og hvem den antagelig først har tilhørt, blev student fra Slagelse Skole 1763 og teologisk kandidat 1767. I årene herefter virkede han først som huslærer på Svenstrup og derefter som lærer i Næstved. 1777 blev han præst i Vallensved ved Næstved og 1789 i Karrebæk. Paul Danchel dimitteredes 1767 fra Nakskov Skole, tog baccalaureatgraden 1770, havde alumneplads på Borchs Kollegium 1773-1775 og fik 1778 attestats. Efter nogle år som poetiserende skønånd i København fik han præstekald i Næstved 1782, og fra nu af avancerede han støt: titulær professor 1784, 1787 præst i Søllerød, 1788 sognepræst ved Vor Frue Kirke i København og tillige stiftsprovst – et embede han beklædte til sin død 1803. Et par af hefterne i nodebogen er daterede, men desværre ikke det sidste. Et har årstallet 1763, og heftet umiddelbart før „Kong Christian“ slutter med datoen d: 14de Maji Ao 1764. Dette kunne altså tyde på, at bogen var anlagt af Christian Frederik i året for hans ankomst til hovedstaden. Grænsen fremefter er langt mere flydende, thi de i hefterne indeholdte melodier giver ingen faste holdpunkter. Det kan måske antages, at Christian Frederik har overladt sin broder nodebogen i 1767, da han selv rejste fra København, og broderen

Den håndskrevne melodioptegelse i brødrene Basts nodebog (Kgl. Bibl. C II, 5).
Overskrift: *Aria Kong Christian stod ved høje Mast*. Originalens størrelse: 14,5 × 20 cm.

begyndte sit ophold dør, og at Paul Danchel måske har lagt den til side, efter at han i 1782 var blevet præst i Næstved. Hovedparten af melodierne kan således være indført mellem 1763 og 1782; ved fremtidige undersøgelser over „Kong Christian“-melodien vil det dog nok lønne sig påny at udforske brødrene Basts nodebog: melodierne, de forskellige håndskrifter og optegnelserne i bogen kan sikkert give flere oplysninger fra sig.

Vi finder altså „Kong Christian“-melodien overleveret i følgende skikkelser fra Ewalds samtid og nærmeste eftertid: en håndskreven optegnelse i brødrene Basts nodebog som den antagelig ældste version, og tre trykte varianter fra tiåret 1780-1790; kun i Schiørrings „Arier og Sange“ har melodien komponistangivelse, idet den fik plads i udtoget af „Fiskerne“. I denne uklare og forskelligartede overlevering ligger udspringet til den usikkerhed, der siden har hersket om, hvem der var melodien komponist. I de følgende årtier og især i 1820'erne, hvor melodien for alvor kom frem igen, var det naturligt, at det i overvejende grad blev Johann Hartmann, der kom til at stå som melodien ophavsmand,

hvis man ikke valgte at lade spørgsmålet stå åbent¹²⁾. „Fiskerne“ opførtes kun tolv gange til 1814, hvorefter den blev taget af plakaten, så den kendsgerning, at sangen var blevet udeladt på teatret, kan ikke have stået ret klar. I 1836 bragte så filologen og Ewald-kenderen F. C. Olsen nyt i sagen. I en anmeldelse af Chr. Molbechs „Johannes Evalds Levnet“ (1831) i „Maanedsskrift for Litteratur“¹³⁾ oplyste han, at han havde været i forbindelse med en søn af D. L. Rogert. Denne sidste hørte til Ewalds nærmeste omgangskreds, og sønnen, kancelliråd og rådmand i Helsingør C. Rogert, havde meddelt træk fra faderens samvær med Ewald, bl. a. kunne Olsen fortælle, at D. L. Rogert „– ifølge de troværdigste Forsikringer – [har] givet Hartmann Ideen til den skønne Melodie til ‘Kong Christian stod ved høien Mast’“. Hermed var D. L. Rogerts navn for første gang draget frem i forbindelse med spørgsmålet om melodiens herkomst, selvom F. C. Olsen ikke omtalte ham som komponisten. Det gjorde derimod A. P. Berggreen fire år senere i sit forord til „Melodier til de af ‘Selskabet for Trykkefrihedens rette Brug’ udgivne fædrelandshistoriske Digte“ 1840: „Om den bekjendte Melodie til ‘Kong Christian stod ved høien Mast’ fortalte et Sagn mig allerede for længesiden, at den ikke var komponeret af Joh. Hartmann, Componisten til Evalds Syngespil ‘Fiskerne’, men af Landsdommer Rogert“ (s. x). Også Berggreen havde været i forbindelse med Rogerts søn og kunne endda fremlægge en udtalelse fra denne om sagen. I et brev til Berggreen¹⁴⁾ havde sønnen nemlig meddelt følgende: „... da min Fader havde lagt sig endeel efter Theoretisk Musik, gjordte han et Forsøg med at sætte Melodie til fornævnte Sang [‘Kong Christian’] og til ‘Liden Gunver’ i samme Stykke. Da Ewald dengang min Fader bragte ham disse Forsøg, fandt sig fornøiet med dem, og endog glædede sig særdeles ved Melodien af ‘Kong Christian’, blev dette Aarsag til at de bægge bleve benyttede i Stykket. Jeg har i sin Tid først paa anden Haand erfaret dette, men senere har jeg ogsaa hørt det bekræftet af min Fader selv, og uagtet han aldrig har reclameret nogen Ret for sig til at nævnes som Componist af disse tvende Melodier, kan jeg intet have imod at De paaberaabe Dem mit Vidnedsbyrd for at han er det“.

Fyrre år senere blev spørgsmålet taget op af musikhistorikeren V. C. Ravn i en kortfattet, men grundigt dokumenteret artikel i „Nær og Fjern“¹⁵⁾. Ravn fremdrog for første gang brødrene Basts nodebog, og idet han tilsluttede sig den antagelse, at Rogert var komponisten, understøttede han den med en påvisning af det nære samkvem mellem Rogert og P. D. Bast i kredsen omkring Ewald. Ditlev Ludvig Rogert var født 1742 i Utterslev på Lolland, hvor hans fader var præst. Utterslev var

nabosognet til Horslunde, hvor brødrene Basts fader var degn, og Rogert var tillige næsten jævnaldrende med Christian Frederik. Rogert blev teologisk kandidat 1768 og tog 1774 juridisk embedseksamen. Han opholdt sig i København til han i 1782 udnævntes til vicelandsdommer på Bornholm (landsdommer 1784), og det kunne udmærket tænkes, at P. D. Bast havde indført Rogerts melodi til „Kong Christian“ i sin nodebog ¹⁶).

Den hidtil grundigste behandling har emnet fået i en studie, som musikhistorikeren Angul Hammerich vedføjede sin monografi om J. P. E. Hartmann, Johann Hartmanns sønnesøn ¹⁷). Hammerich gør opmærksom på de store rytmisk-metriske divergenser mellem melodioptegnelsen i Basts nodebog og strofeformen i Ewalds digt og konkluderer: melodioptegnelsen må være ældre end 1777 (det år da Chr. Fr. Bast blev præst), melodien kan ikke være komponeret til Ewalds digt, og Ewald har sandsynligvis heller ikke skrevet sit digt til denne melodi. Tekst og melodi kunne derimod nok benyttes sammen. Efter en gennemgang af melodiens senere forekomst og udformninger op til „Elverhøj“ tager Hammerich stilling til spørgsmålet om melodiens komponist. På grund af de usikre overleveringer og den megen anonymitet stiller han sig tvivlende til både Hartmanns og Rogerts kandidatur og opkaster det spørgsmål, om ikke snarere „denne Melodi oprindeligt hørte til Massen af de Hundreder af Vandremelodier, som ikke mindst i hine de vandrende Haandværkssvendes Tider spredtes, som oftest ukendt hvorfra og fra hvem, den hele Verden over og flokkede sig netop i saadanne Samlebøger som Bast's Violinbog?“ (s. 178).

De undersøgelser over melodiproblemet, der er fremkommet senere, sluttede sig til en af de tre hypoteser, der hermed forelå: Hartmann var komponisten, Rogert var komponisten, eller melodien var en vandremelodi. Allerede i 1908 havde N. K. Madsen-Stensgaard plæderet for Johann Hartmann ud fra en udtalelse af J. P. E. Hartmann: denne havde som barn fået forevist Søbækshuset ved Espergærde af sin onkel, der var søn af Johann Hartmann, og onklen havde fortalt, at han som barn havde siddet uden for Søbækshuset og hørt sin fader forhandle med Ewald om melodien ¹⁸). På grundlag af en anden mundtlig tradition gik William Haste i 1940 ligeledes ind for Johann Hartmann. Han meddelte et udsagn fra et af J. P. E. Hartmanns børnebørn, der havde hørt sin bedstefader fortælle, at Kuhlau i forbindelse med sin beskæftigelse med melodien bl. a. til „Elverhøj“ regnede med, at Johann Hartmann havde komponeret den ¹⁹).

Et ivrigt forsvar for Rogert førte Hans Brix i en artikelserie i Berlingske Tidende i 1942 om vore danske sange ²⁰). Han godtog fuldt ud sønnen

C. Rogerts meddelelse til Berggreen om, at faderen skulle være komponisten, og hævdede, at strofeformen var så usædvanlig, at den måtte være skabt over et melodiforlæg, dvs. på grundlag af et samarbejde mellem Ewald og Rogert. Desuden udbyggede han den antagelse, Vilh. Andersen havde fremsat²¹⁾, at versformen skulle være påvirket af Ambrosius Stubs forårsviser „Den kedsom vinter gik sin gang“. Brix' argumentation blev straks imødegået af Jens Peter Larsen²²⁾, der støttede Angul Hammerichs hypotese, som ligeledes havde fundet støtte hos Nils Schiørring godt et år tidligere²³⁾. Jens Peter Larsen fandt, at følgende forhold afgjort talte imod, at Rogert skulle have komponeret melodien: at den i sin tidligste overlevering optræder anonymt, at den i den første tid fremtræder i så forskellige udformninger, hvoraf især Johann Hartmanns i Schiørrings „Arier og Sange“ betød en gennemgribende forandring, og endelig, at der er et udtalt misforhold til stede mellem digtets og melodiens slutning, hvilket særligt tydeligt fremgår af brødrene Basts nodebog.

Efter denne oversigt over problemerne angående „Kong Christian“-melodien og dens komponist skal det hidtil upåagtede skillingstryk fra Bidstrups samling nu indsættes på sin plads blandt de tidligste vidnesbyrd om sammenhængen mellem digtet og dets melodi. Det interessante er, at det i sin tekstgengivelse viser en tilsyneladende tæt samhørighed med melodiformen i brødrene Basts nodebog. 1. strofe gengives her som den findes i skillingstrykket:

Kong Christian stod ved høye Mast,
I Røg og Damp;
Hans Væрге hamrede saa fast,
At Gothers Hielm og Hierne brast;
Da sank hvert fiendlig Speil og Mast
I Røg og Damp.
Flye! skreg de, hver, som flygte kan,
Hvo staaer mod Danmarks Christian
I Kamp? i Kamp?
Hvo staaer mod Danmarks Christian
I Kamp?

De følgende strofer er trykt med gentagelsestegn i slutningen af hver strofe i overensstemmelse med 1. strofes fulde udskrivning af tekstgentagelserne. Prover man nu at lægge denne tekstgengivelse under melodien hos brødrene Bast, ser man, at det udmærket lader sig gøre:

Kong Christian stod ved hø-ye Mast, i Røg og Damp; hans Vær-ge ham-re -
 de saa fast, at Go-thers Hielm og Hier-ne brast; da sank hvert fiendlig Speil og Mast i
 Røg og Damp. Flye! skreg de, hver, som flyg - te kan, hvo staaer mod Danmarks Christi-an i
 Kamp? i Kamp? hvo staaer mod Dan-marks Chri - sti - an i Kamp?

Teksten til 1. strofe af „Kong Christian“ som den forekommer i skillingstrykket, underlagt melodiversionen i brødrene Basts nodebog.

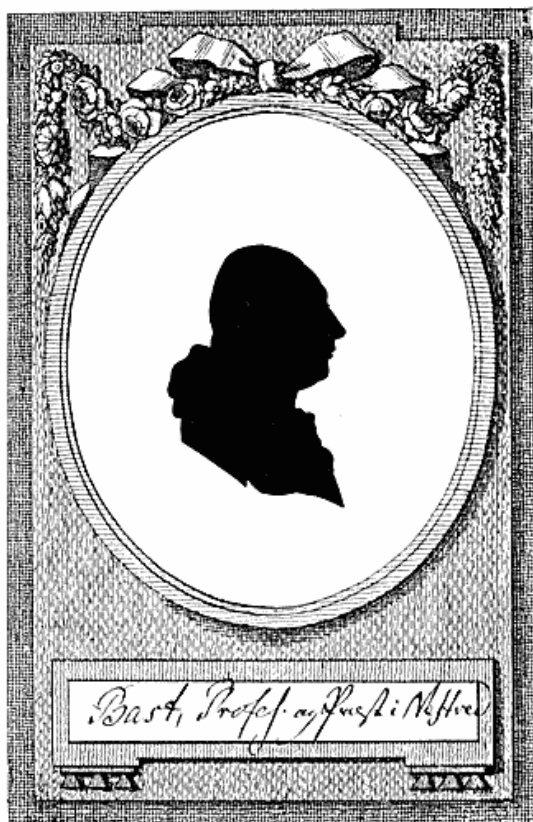
Netop tekst og melodis uoverensstemmelse i strofernes slutning har voldt store vanskeligheder og har som nævnt været stærkt diskuteret. Melodien i Schiørrings „Selskabs-Sange“ er især i slutningen forskellig fra melodiformen hos Bast. Den er forkortet med en takt og kun næstsidste linje gentages. Hartmanns bearbejdelse i „Arier og Sange“ afstår helt fra gentagelser til sidst, men bortset derfra findes her den slutning, der senere blev den almindelige. Da Ravn i sin artikel beskæftigede sig med brødrene Basts nodebog, gjorde han opmærksom på vanskelighederne i slutningen. Hammerich forsøgte sig med en anden tekstunderlægning til melodiformen hos Bast, idet han antog, at kun næstsidste linje var blevet gentaget ligesom nu, og han fik da en uforholdsmæssig lang koloratur til strofens sidste kortlinje „i kamp“, der da måtte strækkes ud over de to sidste takter. Hammerich så i dette formodede misforhold et vægtigt bevis for, at melodien ikke var komponeret til teksten, og i sin imødegåelse af Hans Brix' artikel sluttede Jens Peter Larsen sig til Hammerichs tekstunderlægning. I et kort svar fastholdt Brix sin formodning om, at Rogert er komponisten, med et andet forslag til teksttering af slutningstakterne meddelt ham af Torben Krogh ²⁴):

|: Hvo står mod Danmarks Christian :|
 – mod Danmarks Christian
 I kamp.

Den syngemåde, som vi træffer i skillingstrykket, må antages at være den oprindelige. Den synes direkte at bygge på melodiversionen i brødrene Basts nodebog, det eneste sted, hvor vi finder melodien i denne

udformning, og kan i hvert fald ikke passe på melodien i „Selskabs-Sange“. Et andet lille træk synes også at godtgøre sammenhængen med netop brødrene Basts nodebog, omend det er behæftet med langt større usikkerhed. Både på skillingstrykkets titelblad og i sangens førstelinje træffes adjektivformen „høje“, som også forekommer i titlen hos Bast, til forskel fra såvel Ewalds manuskripter som alle samtidige teksttryk, der har formen „højen“. Endelig peger også den anden af skillingstrykkets sange mod kredsen omkring brødrene Bast, idet „Vort fødeland var ofte kampens bolig“ er digtet af Paul Danchel Bast og var tidligere trykt i „Sange til Tidsfordriv for Danske Søfolk“ 1781.

Bringer dette nu nyt i spørgsmålet om melodiens komponist? Måske, og det kan ialfald være rimeligt i lyset af skillingstrykket at betragte sagen endnu engang. En væsentlig indvending mod Rogert som melodien ophavsmand fjernes, idet skillingstrykket viser en større overensstemmelse mellem digtet og melodiformen hos Bast end tidligere antaget: Rogert kunne godt have skabt en sådan melodi til Ewalds tekst, eller, hvad der er mere sandsynligt, Rogerts melodi kunne have foreligget først, og Ewald kunne have bygget sine strofer derover. Thi selvom der tilsyneladende er store rytmisk-metriske uoverensstemmelser mellem tekst og melodi, kunne der måske ved nærmere efterforskning af strofeformer hos f. eks. Brorson og Stub og deres melodiforlæg findes paralleller til en sådan uregelmæssig strofebygning over en melismatisk melodi. Melodiens anonymitet og de store variationer i udformningen fra dens første fremkomst, hvilket forekommer mærkeligt, hvis den var en samtidigs værk, kan måske forklares på følgende måde: skillingstrykket kan stamme fra 1782, hvor den yngste af brødrene Bast og med ham også nodebogen endnu var i København. Men allerede samme år spredtes kredsen. Paul Danchel Bast blev præst i Næstved og vendte først tilbage til København 1788, Rogert rejste til Bornholm, hvor han forblev til sin død 1813 (morsomt ville det være, om skillingstrykket var kommet til Bidstrup fra Rogerts efterladenskaber), og Ewald var død året forinden. Da Schiørring skulle trykke melodien i „Selskabs-Sange“ i 1783, var der kun melodien i mundtlig tradition at støtte sig til. Schiørring skriver i forordet: „Vel har endeel ønsket, at jeg til enhver Sang havde beholdt den Melodie, som Forfatteren har skrevet den til; men deels vare de ikke altid at overkomme, deels og saa almindelige, at jeg troede de fleste hellere vilde finde sig fornøiet med nye Melodier. Nogle af disse har jeg vores Hartmann og Wernicke at takke for, og de andre ere af Naumann og Schulz“. Blandt de melodier, der ikke var „at overkomme“, dvs. få fat på, kunne jo netop være „Kong Christian“, hvorfor

Paul Danchel Bast. Silhouet af C. Limpricht 1781-1782, rammen stukket af J. G. Fridrich, påskriften er fra 1784-1787. (Se Fund og Forskning, I, 1954, s. 92 f. og 106.) Originalens størrelse: 15,3 × 10 cm.

Johann Hartmann udformede en version på grundlag af mundtlig overlevering. Også anonymiteten bliver mere forklarlig, når man tænker på, hvor langt Rogert stadig opholdt sig fra København, og at han måske kun i begyndelsen for en lille kreds har været kendt som komponisten.

Mærkeligt er det dog, at hans navn først så sent dukker op i forbindelse med melodien, og sønnens brev til Berggreen indeholder flere unøjagtigheder, der gør, at hans vidnesbyrd må afvejes med forsigtighed. Når han skriver, at faderen satte musik til „Liden Gunver“, er dette efter alt at dømme forkert. Vi har bl. a. Rahbeks udsagn for, at melodien stammer fra en folkevis²⁵), meget i melodiens bygning tyder herpå, og dens endelige udformning i „Fiskerne“s partitur skyldes i hvert fald Johann Hartmann. Rogert har snarere gjort Ewalds opmærksom på „Liden Gunver“-melodien, hvorefter den så er blevet overdraget Hartmann til endelig bearbejdelse. Der er tillige parallelle træk i „Liden

Gunver"s og „Kong Christian"s udviklingshistorie, der kunne tyde på en beslægtet oprindelse. I partituret til „Fiskerne“ er „Liden Gunver“, der fra sin første version i Ewalds kladde bestod af 8 strofer med omkvæd efter hver strofe²⁶), ikke komponeret strengt strofisk, men omkvædet er udeladt i 3.-7. strofe, der tillige udviser melodiske variationer. Denne forandrede form af „Liden Gunver“-romancen forekommer allerede i førstetrykket af teksten til Ewalds syngespil, og giver tillige et fingerpeg om, hvornår Johann Hartmann indledte sit samarbejde med Ewald om „Fiskerne“. Det kan efter det omtalte udkast at domme ikke være sket ved sangens første udformning (sommeren 1778), endvidere var den tidligere nævnte Johann Gottlieb Naumann fra begyndelsen udset som komponist, og endelig var Hartmann selv den største del af året 1778 beskæftiget med at sætte musik til Ewalds forrige syngespil „Balders Død“, der fik sin musikalske førsteopførelse på Det kgl. Teater 30.1.1779. Hartmann har da antagelig først begyndt arbejdet med „Fiskerne“ i 1779, men tids nok til at „Liden Gunver“-teksten kunne ændres i førstetrykket. Da „Liden Gunver“ tryktes sammen med „Kong Christian“ i Schiørrings „Arier og Sange“ 1789, var det i en fra partituret melodisk afvigende form, og nu var den endvidere gjort strofisk, sikkert af hensyn til dens folkelige anvendelse. I Schalls „Arier, Viser, Sange“ optræder „Liden Gunver“ i en form forskellig fra „Arier og Sange"s version, men ret tæt ved udformningen i partituret til „Fiskerne“. Vi ser altså en variation af „Liden Gunver“-melodien fra sted til sted, som kunne tillades, idet den som folkevisemelodi var fælleseje – en proces, der svarer til forholdene omkring „Kong Christian“, og som derfor muliggør en lignende slutning: at også „Kong Christian“ fra begyndelsen var en anonym melodi.

En anden unøjagtighed i Rogerts søns oplysninger til Berggreen er meddelelsen om, at begge sangene blev optaget i stykket, og allerede Berggreen vidste, at „Kong Christian“ havde været udeladt ved opførelserne af „Fiskerne“.

Selvom skillingstrykket alt i alt styrker Rogerts kandidatur på væsentlige punkter er Angul Hammerichs formodning om, at melodien skulle være en vandremelodi af udenlandsk oprindelse, stadig den hypotese, der er mest modsigelsesfri. Melodien kan have været nedskrevet i brødrene Basts nodebog inden Ewald begyndte udarbejdelsen af „Fiskerne“, og Rogert kan meget vel have spillet en rolle, om ikke som komponist så som formidler af melodien, ligesom han bragte „Liden Gunver“-melodien til Ewald. Denne hypotese sandsynliggøres dog endnu overvejende kun på grund af indvendingerne mod de to andre, og et direkte

bevis for dens rigtighed fås først, hvis det lykkes at finde melodien i en samtidig eller ældre udenlandsk kilde.

Johann Hartmanns kandidatur er stadig yderst usikker. Allerede fra hans første beskæftigelse med „Fiskerne“ har det antagelig været bestemt at udelade de tre første strofer af „Kong Christian“ – herom vidner klammen om sidste strofe i Ewalds kladde og hans fra begyndelsen nære kontakt med teaterchefen H.W. Warnstedt, der sikkert tidligt har været opmærksom på det delikate problem: sangen kunne nok trykkes i sin helhed, som det skete i førsteudgaven, men måtte forkortes på scenen. Hartmann har således slet ikke fået lejlighed til en strofisk komposition af „Kong Christian“. Da han tog melodien med og gav den sin egen udformning i Schiørrings „Arier og Sange“, skete det sikkert af hensyn til dens popularitet. Schiørrings samling var beregnet til brug i hjemmene, og her passede den kendte strofiske melodi bedre end Hartmanns cavatine, på samme måde som „Liden Gunver“ indrettedes til folkeligt brug. De vidnesbyrd, vi har fra eftertiden om Hartmanns opavsret til „Kong Christian“-melodien, er endnu mere usikre end udsagnene om Rogert. Det drejer sig om et par mundtlige traditioner i den Hartmannske familie, der i højere grad synes at bygge på den kendsgerning, at Hartmann var „Fiskerne“s komponist, end på detailoplysninger med hensyn til forholdene omkring „Kong Christian“.

„Kong Christian“-melodiens forekomst og dens anvendelse i tiden fra de første trykte versioner i 1780erne op til Kuhlau og J. L. Heibergs nationale festspil „Elverhøj“ i 1828, har først Angul Hammerich²⁷⁾ og siden Torben Krogh grundigt gjort rede for²⁸⁾. I „Elverhøj“ fik melodien rang af nationalt symbol og egentlig kongesang ved sin pompøse fremtræden i ouverturen og anvendt til slutningskoret „Beskærm vor konge, store Gud“, men Krogh har fremdraget to skuespil, der rimeligvis har været forbilleder for „Elverhøj“ med hensyn til „Kong Christian“s anvendelse, nemlig Nicolai Søtofts „Christian den Fjerdes Dom“, der opførtes første gang 11.5.1822, og „Vennernes Fest“ af C. N. Rosenkilde, der havde premiere 2.4.1826. Musikken til begge stykker var arrangeret af Det kgl. Teaters syngemester Ludvig Zinck; til „Christian den Fjerdes Dom“ er musikken gået tabt, men af tekstbogen fremgår det, at „Kong Christian“ har været brugt såvel i ouverturen som til sangen „Kong Christian stod i fredens hal“, og i partituret til „Vennernes Fest“ optræder til sangen „Steen Wolmar stod ved højen mast“ en variant af melodien, der ligger ret tæt op ad Kuhlau's udformning af den i „Elverhøj“.

Der findes imidlertid en trykt version af „Kong Christian“-melodien i den af Hammerich og Krogh antagne lakune i melodiens udviklingshistorie mellem o. 1790 og slutningen af 1810erne, hvor den igen dukker frem, dels i et variationsværk for klaver af Kuhlau, dels i melodibindet til O. D. Lützens „Huus- og Skole-Sangbog“ fra 1819, og denne version kan nok fortjene en kort omtale. 1815 udsendte den omflakkende litterat Andreas Andersen Feldborg under et ophold i England en digtantologi med titlen „Poems, from the Danish. Selected and illustrated with historical notes, by A. Andersen Feldborg“, og samme år udkom som et melodibind hertil „Danish and Norwegian Melodies. Selected by A. Andersen Feldborg. Harmonized and arranged, with additional symphonies and accompaniments for the Piano-Forte, by C. Stokes. The poetry translated by William Sidney Walker“, begge trykt i London. Andersen Feldborg, „den danske Engländer, eller den engliserede Danske“, som han kaldes af J. M. Thiele²⁹⁾, var født 1782. Efter kortvarige studier herhjemme tog han ophold i England 1802 og forblev der til 1816, bortset fra et besøg i de nordiske lande 1810. Da han vendte tilbage til Danmark, blev han gæst på Bakkehuset, hvor han bl. a. gik under Camma Rahbeks øgenavn „Ligvognshesten“ på grund af sin bizarre påklædning, og en overgang var han Oehlenschlägers lærer i engelsk. Efter nye rejser rundt i Europa blev han 1828 lærer i engelsk ved universitetet i Göttingen og døde 1838 i Danzig³⁰⁾. I sine skrifter søgte han at udbrede kendskabet til danske forhold i England, og det er som bidrag hertil, hans digtantologi og melodisamling må ses. „Kong Christian“ står som nr. 1 i samlingen i en noget usædvanlig udsættelse med et tungt læsset klaverakkompagnement, indledt af et fjorten takters forspil og afsluttet af et korisk omkvæd. Denne svulstige udsættelse er en af grundene til de meget kritiske bemærkninger om samlingens melodigenivelser, som Christian Molbech lod falde i en anonym anmeldelse³¹⁾: „I Henseende til det meget konstige Accompagnement maa jeg anmærke, at dette virkelig kunde have musicalsk Værd, hvis det var udkommet under Titel af: Capricer for Fortepiano til Øvelse for dem, som allerede have gjort betydelige Fremskridt i Musiken; thi det er vist, at der behøves en saare øvet Musicus for at spille det. Hvor aldeles upassende dette Accompagnement er, maa ethvert Menneske med nogen Sands for Musik, om han end ikke er Kiender, tydelig kunne indsee. . . En Nationalsangs Hensigt kan i det mindste vist ikke være, at vi i den skulle beundre konstige Modulationer og svære Passager, men at den skal røre Hiertet og synges af enhver, som Naturen gav en Syngestemme og et muntert Sind. . . Et Par Melodier har Componisten tillige udsat fiirstemmigen;

men saa konstigt, at der behøves virkelige Sangere og Sangerinder til at udføre dem“. Et træk ved melodien påkalder interesse, idet den er den eneste version, hvor begyndelsen træffes i den samme udformning som i brødrene Basts nodebog, dvs. med treklangsbevægelsen nedad efter optakten i stedet for oktavspringet, der havde vundet hævd siden melodien første gang tryktes i Schiørrings „Selskabs-Sange“.

På et nodeblad fra Kuhlau-*eleven* Anton Keypers hånd med to udsættelser af „Kong Christian“-melodien og med datoen 10.3.1824 efter den sidste, er den ene version netop en afskrift af sangen, som den foreligger i Feldborgs samling, mens den anden minder meget om Zincks udformning i „Vennernes Fest“, som ganske vist er to år senere, men sikkert er identisk med udsættelsen i „Christian den Fjerdes Dom“. Hermed er Feldborgs melodibind ført ind i kredsen omkring Kuhlau, og også på dette trin af melodiens udvikling synes der at være nogle uopklarede punkter, idet Keyper muligvis kan have spillet en rolle ved „Elverhøj“-musikkens udformning. Det hedder ganske kort i et brev fra Kuhlau til Keyper, dateret 25.9.1828³²), altså på et tidspunkt, hvor Kuhlau arbejdede med festspillet: „Ihren Rath in Hinsicht des ‘Kong Christian’ werde ich befolgen“.

NOTER

(1) Folkemindesamlingen modtog samlebindene af mag. art. Åge Rohmann, og de bærer signaturen DFS. 1906/6 b: Åge Rohmanns saml. Det er magister Rohmann, som har gjort opmærksom på skillingstrykket med „Kong Christian“, og som endvidere har meddelt de anførte oplysninger om Lars Bidstrup samt henvist til det nedenfor nævnte memoireværk af kaptajn Agerbeck. Folkemindesamlingen har velvilligst stillet deres oplysninger om skillingstryk til min rådighed. – (2) Jf. Nordisk Leksikon for Bogvæsen, II, 1962, art. Skillingsviser, s. 326. – (3) På Universitetsbibliotekets 1. afd. findes et lidt forskelligt tryk, sign. N, 951/490, tilsyneladende et optryk, men udkommet inden for de samme tidsgrænser. Titelbladet lyder: „Tvende meget rare / Helte-Viiser, / Den Første: / Kong Christian stod ved / høie Mast etc. / Under sin bekjendte Melodie. / Den Anden: / Vort Fødeland var ofte / Kampens Boelig etc. / Under Melodie: / Var Odin ei den viieste i Norden? / [streg] / Kiøbenhavn. / Trykt hos L. N. Svares Efterleverske, / i store Kannikestrædet No. 39.“ – (4) Se Johannes Ewalds Samlede Skrifter, udg. af Det danske Sprog- og Litteraturselskab, VI, 1924, s. 161-162, 246-247 og III, 1916, s. 187-188. Dateringen af Ewalds kladder, specielt af „Kong Christian“, og tidspunktet for førstetrykkets fremkomst drøftes i Martin Hammerich: Om Ewalds Syngespil „Fiskerne“, med Tidsbestemmelser angaaende dets Udarbejdelse, i: Nordisk Universitets-Tidskrift, V, 1, 1859, s. 24-41, optr. i sammes Smaaskrifter om Cultur og Underviisning, II, 1867, s. 112-128; herimod Hans Brix i Tilskueren 1910, II, s. 120-130; se tillige Johannes Ewald-Manuskripter, udg. af Hans

Brix (Danske Digtere ved Arbejdet, X), 1944, hvor også Ewalds kladder til „Kong Christian“ er gengivet. – (5) Nr. 29, s. 456. – (6) Citeret efter Hedvig Elisabeth Charlottas dagbok, öfversatt och utgifven af C. C. Bonde, II, Sthlm. 1903, s. 108 f. Se tillige Charaktere und Anekdoten vom schwedischen Hofe. Aus dem Englischen mit Anmerkungen vom Professor Lueder, Braunschweig 1790, s. 352-353 og Richard Engländer: Johann Gottlieb Naumann als Opernkomponist, Lpz. 1922, s. 154. – (7) Brevet trykt i S. Birket Smith: Til Belysning af literære Personer og Forhold i Slutningen af det 18de og Begyndelsen af det 19de Aarhundrede, 1884, s. 26-29. – (8) Nr. 37, s. 589-590. (9) 1. bd. udkom samlet 1785, men iflg. V. C. Ravn er 1. hft. udkommet 1783, jf. C. F. Bricka (udg.): Dansk biografisk Lexikon, XIV, 1900, art. D. L. Rogert, s. 153. (10) Gadeviser for 1782, nr. 10, Kgl. Bibl. 53-177, 8°.

(11) Der udkom ialt seks samlinger; 2. saml. er antagelig ikke ældre end 1789, da den indeholder stykker fra „Medea“, der opførtes første gang 17.10.1788, og „Markedet“, der havde premiere 21.11. s. å. – (12) Vidnesbyrd herom er f. eks. en anmeldelse af skuespillet „Christian den Fjerdes Dom“ i A. E. Boyes Aftenblad, 23.5.1823, s. 152 og en udtalelse af Frederik VI gengivet i Af en gammel Hofmands Mindeblade. Konferensraad Carl Henrik Holtens Optegnelser (Memoirer og Breve, XI), 1909, s. 157-158. – (13) XV, s. 12-13 og note. – (14) Brevet, dateret Helsingør 1.1.1840, findes NkS 3218, 4°. Det er ikke gengivet i forordet til Berggreens samling, men er trykt i Angul Hammerich: J. P. E. Hartmann, 1916, s. 174-175. – (15) Nr. 396, 1.2.1880, s. 12-14. – (16) Yderligere oplysninger om Rogert og den Ewaldske kreds er givet af Sejer Kühle i Berlingske Aftenavis' kronik 26.9.1947 og i artiklen Detlev Ludvig Rogert, i: Personalhistorisk Tidsskrift, 71. årg., 12. rk. 5. bd., 1950, s. 117-132. (17) A. Hammerich: op. cit., s. 139-179. – (18) Politiken 7.12.1908. – (19) Berlingske Aftenavis 19.9.1940. – (20) Berlingske Tidende 25.1.1942, optr. i H. Brix: Digterne og Fædrelandet, s. å., s. 143-151. – (21) Vilh. Andersen: Kritik. Sprog og Litteratur, 1914, s. 65; se også Harry Andersen i Danske Studier, XXVIII, 1932, s. 178-180. – (22) Berlingske Tidende 24.2.1942. – (23) Nationaltidende 1.12.1940. – (24) Berlingske Tidende 28.2.1942. – (25) Efterskriften til Udvalgte danske Viser fra Middelalderen; udgivne paa ny af Abrahamson, Nyerup og Rahbek, V, 1814, s. 128: „... jeg ... bør anmærke, at den saa bekiendte og yndede Melodie, Ewalds Ven, den nu afdøde Landsdommer Roggert [sic], satte til denne Melodie, var tagen af en ældre Kiæmpevise, hvoraf en ustuderet Mand da sang mig den første Linie: Liden Kirsten ganger om Kirkerist; men med et Omqvæd, som vidnede, den havde giennemgaaet – maaskee endog i hans egen Mund – samme Forandring som Liden Kirsten og Hr. Peder, i den drukne Jeppes“. – (26) Johannes Ewalds Samlede Skrifter, VI, 1924, s. 167-168. – (27) A. Hammerich: op. cit., s. 159-162. – (28) Nationaltidendes kronik 18.7.1925, 29.8. 1928, 16.4.1941, samlet i Torben Krogh: „Kong Christian stod ved højen Mast“, i: Dansk Musiktidsskrift, 17. årg., 1942, nr. 2 og 4, s. 26-32 og 70-76, og optr. i sammes Musik og Teater, 1955, s. 111-123. – (29) J. M. Thiele: Af mit Livs Aarbøger, udg. ved Carl Dumreicher, I, 1917, s. 157. – (30) Den udførligste skildring af A. Andersen Feldborg findes i Morten Borup: Christian Molbech, 1954, s. 46-50. – (31) Athene, V, 1815, s. 291-292. – (32) Kopi på Kgl. Bibl., NkS 1716, B1, 2°.